

ЗМІСТ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

CONTENT AND REALIZATION OF THE SOCIAL FUNCTION OF THE STATE

Вашкович В.В.,

викладач кафедри господарського права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті проведено аналіз змісту поняття соціальної функції держави, викладено позиції дослідників із приводу тлумачення цього правового явища. Прослідковано зв'язок соціальної держави з реалізацією нею соціальної функції та висвітлено це на прикладі вітчизняного правового поля. Також наведено аргументи щодо співвідношення правової й соціальної держави.

Ключові слова: соціальні функції держави, соціальна держава, правова держава, соціальна політика.

В статье проведен анализ содержания понятия социальной функции государства, изложены позиции исследователей по поводу толкования данного правового явления. Прослежена связь социального государства с реализацией им социальной функции и раскрыто это на примере отечественного правового поля. Также приведены аргументы относительно соотношения правового и социального государства.

Ключевые слова: социальные функции государства, социальное государство, правовое государство, социальная политика.

The article analyzes the content of the concept of the social function of the state, outlines the position of researchers on the interpretation of this legal phenomenon. The connection of the social state with the realization of its social function is traced and this is revealed on the example of the domestic legal field. Also, arguments are given regarding the relationship between the legal and social state.

Key words: social functions of the state, social state, law state, social policy.

Розвиток державності в глобальному вимірі потребує активної діяльності щодо реалізації покладених на державу функцій. У цьому виражається цивілізаційна сутність того чи іншого державного утворення та його призначення. Формування й реалізація відповідних функцій має здійснюватися з урахуванням особливостей кожної окремої держави, а також із використанням чіткої методологічної бази, що має повною мірою відповідати умовам її застосування.

Окреслюючи понятійні характеристики соціальної функції держави, варто зупинитись на її розумінні як основного напрямку діяльності держави, який покликаний забезпечити соціальний захист, соціальне забезпечення, охорону здоров'я та нормальні умови життя для всього населення (насамперед для тих категорій громадян, які через різні обставини й об'єктивні умови можуть повноцінно працювати), а також пов'язаний із виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг і житла, роботу транспорту та зв'язку [2].

Відповідно, наявність соціальних функцій у держави, а також їх повна реалізація пов'язується з переходом держави до якісно нової сутнісної форми існування – соціальної держави. Саме ознаки соціальної держави, а також правової держави є основними в характеристиці сучасних організацій суспільства, що ведуть до формування громадянського суспільства. Здавалося б, поняття «правова держава» та «соціальна держава» є несумісними. Перша передбачає певну свободу особи від держави, від її опіки. Друга, навпаки, спирається на активність держави в соціальному захисті особи, особливо соціально вразливої (пенсіонерів, інвалідів, безробітних тощо).

Аналіз наукових досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що увага до формування системи соціальних функцій сучасних держав та моделей їх реалізації пояснюється як наявністю усталених демократичних традицій у провідних країнах Європи, так і багатим досвідом використання правових інструментів як механізму соціальних перетворень. Науків підходи до формування й розвитку соціальної функції держави спираються на роботи таких класиків права, як Дж. Б'юкенен-молодший, Е. Ліндаль, Г. Мюндаль, Б. Улін, Е. Лундберг, А. Аслунд, А. Мюллер-Армак, П. Сутела, Г. Еспін-Андерсен та інші.

У сучасній спеціальній літературі питанню природи суспільних систем загалом та соціальної сфери зокрема приділяється недостатньо уваги. Можна назвати небагато

сучасних публікацій, пов'язаних із теоретичним аналізом специфіки соціальної держави, хоча наукова дискусія про характер соціальної сфери як виду системних утворень суспільства ведеться вже давно [3].

Спочатку визначимось, що в нашому дослідженні категорія «соціальне» розуміється як така, що характеризує якісно організовану сукупність суспільних відносин, тожних економічним, політичним, духовно-ідеологічним та іншим суспільним процесам, що виражає відтворення підтримки й розвитку сутнісних чинностей людини як суб'єкта та об'єкта праці, пізнання й інших форм життєдіяльності.

Сучасний період розвитку людства характеризується тим, що його метою є всебічний розвиток людини, забезпечення умов її життя, прав і свобод. Дійсність проїнята ідеями гуманізму, пріоритету загальнолюдських цінностей, що знайшло своє відображення в сучасних найбільш розвинених демократичних країнах. Держава повністю не зливається із суспільством, вона є організацією, яка певним чином відокремлена, інституалізована у вигляді механізму держави (державної системи), має власні закономірності становлення, функціонування й розвитку. Тому вивчення функцій держави має здійснюватись із позиції як єдності держави й суспільства, так і їх відокремленості.

Проте друга половина ХХ ст. поєднала ці поняття, збагативши кожне з них. Коли говорять про побудову соціальної правової держави, мають на увазі насамперед втілення в ній принципу верховенства права (панування правового закону) як головного в правовій державі та принципу соціальної справедливості (забезпечення державою соціальної безпеки особи) як головного в соціальній державі [1, с. 55–63].

Поняття соціальної держави запропоноване в 1929 р. німецьким державознавцем Х. Хеллером і згодом поширилось у Європі. У США ідея соціальної держави була сприйнята пізніше, ніж у країнах Європи, оскільки тип свідомості американського суспільства був орієнтований на принцип індивідуалізму.

Після Другої світової війни концепція соціальної держави отримала закріплення в конституціях низки країн Західної Європи (ФРН, Іспанія тощо). Так, стаття 1 Конституції Іспанії 1978 р. зазначає, що Іспанія є соціальною, правовою та демократичною державою, вищими цінностями якої є свобода, справедливість, рівність і політичний плюралізм. Стаття 20 Конституції ФРН 1949 р.

говорить про те, що ФРН є демократичною й соціальною федеративною державою. У Конституції Франції записано, що вона є демократичною та соціальною республікою [1, с. 55–63].

Завданням соціальної політики держави є захист конституційних прав і свобод громадян, у тому числі забезпечення соціальними послугами осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Надання соціальних послуг у необхідному обсязі й відповідної якості спрямоване на задоволення соціальних, фізичних і культурних потреб окремої особи, а також на формування та збереження культурних і духовних цінностей у суспільстві.

У наші дні соціальна держава означає насамперед обов'язок законодавця бути соціально активним в ім'я згладжування суперечних інтересів членів суспільства та забезпечення гідних умов життя для всіх за наявності рівності форм власності на засоби виробництва. Держава стає органом подолання соціальних протиріч, урахування й координації інтересів різних груп населення, втілення в життя таких рішень, які позитивно сприймалися б різними верствами суспільства; її мета – за допомогою соціальної політики, забезпечення рівності та умов політичної співучасті об'єднати населення, стабілізувати соціальну (у тому числі правову) та економічну системи, забезпечити їх прогресивну еволюцію.

Поняття правової держави дедалі більше поєднується з концепцією так званої «держави загального благоденства» («максимальної» держави), або «соціальної держави». Це суміщення відбувається насамперед на основі гарантій системи економічних, соціальних і культурних прав [1, с. 55–63].

Завдання соціальної держави виражається в трьох основних різновидах: а) матеріальна безпека (безпека); б) індивідуальна незалежність (свобода); в) громадська солідарність (зв'язаність).

Найважливішим завданням соціальної держави є вирішення «соціального питання» та гарантія соціальної безпеки для всіх, створення соціальної справедливості. Функції соціальної держави визначаються як забезпечення політичної стабільності, громадської згоди, гарантування соціальних прав особистості та посилення адресності соціальної підтримки.

Соціальна держава виходить із визнання значення міжнародних стандартів ООН у соціальній сфері, тому в документах Генеральної Асамблеї ООН останнім часом вживається термін «соціальна демократія».

Г.А. Ріттер, Дж. Роулз та інші вчені виділяють три моделі сучасної соціальної держави:

1) «позитивна держава» (США), у якій є найменший ступінь невтручання держави в економіку та соціальне забезпечення, орієнтоване на дотримання індивідуалізму й захист корпоративних інтересів (соціальна політика держави виступає як засіб контролю);

2) власне соціальна держава (Велика Британія), у якій забезпечуються гарантований мінімальний рівень життя та рівність стартових можливостей (соціальна політика держави як засіб забезпечення повної зайнятості);

3) «держава добробуту» (Нідерланди), у якій забезпечується мінімальний рівень життя та встановлюється максимальний рівень доходів, зменшується різниця в зарплаті, гарантується повна зайнятість (соціальна політика держави як засіб забезпечення «рівності, кооперації й солідарності») [1, с. 55–63].

Ці моделі мають тенденцію до переходу від однієї до іншої. Вони ніде цілком не були реалізовані, що свідчить про мінливість соціальної політики держав у ході розвитку.

Ідея про орієнтацію України на соціальну державу міститься в Конституційному договорі між Верховною Радою України і Президентом України «Про основні засади

організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування на період до прийняття Конституції України» від 8 липня 1995 р. У ньому, зокрема, підкреслюється, що договір гарантує соціальну спрямованість ринкової економіки. Чітке текстуальне вираження ідея соціальної правової держави знайшла в статті 1 Конституції України.

Було б помилковим вважати, що права держава та соціальна держава добре поєднуються і в змозі цілком «злитись» в один тип держави. Принцип соціальної безпеки населення та вимога не лише юридичної, а й матеріальної рівності (властивості соціальної держави) суперечать ідеї свободи особи, взаємної відповідальності держави та громадянина (властивості правової держави) [1, с. 55–63].

Однак було б неслухним протиставляти правову державу та соціальну державу, їх зближення – найсприятливіший результат для громадянського суспільства, оптимальний варіант його розвитку без конфліктів і соціальних потрясінь.

Соціальна й правова держави сумісні між собою доти, доки функціонування державної влади буде обмежуватись, врівноважуватись, контролюватись і поширюватись у межах додержання основних прав людини. І навпаки, соціальна держава суперечитиме правовій державі завжди, коли «людський добробут», «соціальна безпека», «соціальна справедливість» вважатимуться вищими цінностями. Розвиток держави як соціальної має ґрунтуватись на такому фундаменті, як «правова» держава.

Зрозуміло, що до фактичного втілення в життя ідеї соціальної правової держави українському суспільству треба ще багато чого зробити.

Прогнозувати перспективу успішного розвитку України можна тільки на шляхах оптимального поєднання принципів правової державності, демократизму, соціальної державності. Ідея соціальної правової держави є надбанням усього людства. Ця раціональна ідея в разі успішної реалізації здатна ввести Україну до переліку цивілізованих держав світу [1, с. 55–63].

Соціальна сутність функцій держави зумовлюється тим, що вони впливають на суспільні відносини, а також стосуються життєдіяльності суспільства на рівні його основ (хоча остання водночас є важливим критерієм їх прийнятності). Щодо їх правового аспекту варто зацентрувати на потребі відображення права як найважливішого регулятора суспільних відносин під час їх реалізації.

Не викликає сумнівів теза про те, що соціальна функція держави належить до її внутрішніх функцій [2].

Розвиток сучасної нормативної бази потребує встановлення чітких критеріїв, які давали б змогу окреслити межі припустимості владного втручання держави у сферу прав і свобод людини й громадянина.

З огляду на потребу в подальшому глобальному розвитку вагомою є проблема відповідальності держави перед особою. У цьому вбачається одна з головних гарантій забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, також бере на себе обов'язок із забезпечення можливості її реалізації та доступності для громадян [3]. Водночас актуально залишається потреба в постійному вдосконаленні відповідного механізму на основі наукового базису.

Ознакою розбудови української державності є те, що наша держава одночасно намагається стати і правовою, і соціальною. Саме в цьому полягає складність побудови соціальної держави в Україні. З огляду на відсутність у нас основ правової державності в недалекому минулому правову та соціальну державу доводиться будувати одночасно, що зумовлює значні проблеми. Однак нині дуже важливою засадою для процесу соціального державотворення в Україні є законодавче покладання державою на себе обов'язку з утвердження й забезпечення прав і свобод людини (стаття 3 Конституції України). Цей обов'язок

знайшов подальший розвиток в інших законодавчих актах. Так, наприклад, Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні та гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями й інтересами [6]. Варто зазначити, що питанню соціального захисту людини та громадянина в Україні присвячено більше 100 законодавчих актів. Відтак забезпечення й захист соціальних прав громадян є одним з основних завдань держави.

У наш час розвиток системи соціальних прав людини є одним із головних напрямів подальшого розвитку демократії у сфері, яка багато років «випадала» із системи ефективного правового регулювання. Тому проявом соціальної політики України необхідно вважати закріплення в її Основному Законі системи соціально-культурних прав і свобод громадян [7].

Зміст цих прав і свобод, висвітлення їх значущості та послідовний захист із боку держави, боротьба з негараздами в екологічній сфері, послідовна діяльність щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи – усе це є яскравим прикладом соціального спрямування діяльності нашої держави, соціальної орієнтації її політики. На жаль, вітчизняне правове регулювання досі набагато відстає від регулювання таких же питань у країнах Західної Європи. Хоча основні соціальні права закріплені в Конституції України, а окремі з них конкретизуються в чинному законодавстві, практичний захист цих прав перебуває на низькому рівні, а головне – потребує відповідного ставлення до цих прав і свобод як до одних із найважливіших. При цьому можна погодитись із Ю.О. Тихомировим щодо того, що чинне публічне право має тісніше поєднуватись із при-

ватним правом щодо виконання своїх принципово-організаційних функцій у системі соціальних прав і свобод [8, с. 345].

Таким чином, основним завданням та напрямом діяльності демократичної, соціальної, правової держави є забезпечення прав людини й громадянина на життя, здоров'я, гідність, працю, освіту та інші суспільно-соціальні блага. Тому важливою умовою розбудови соціальної державності в Україні є створення реально діючої системи гарантій і досконалого механізму юридичних засобів здійснення та захисту прав і свобод людини з метою забезпечення фактичної реалізації принципу свободи, соціальної справедливості, рівності й моральності. А вже сьогодні саме стан здійснення охорони та захисту (насамперед юридичними засобами) прав і свобод людини є визначальним показником рівня гуманізму, цивілізованості, культури будь-якого суспільства й держави.

Формування цілісної державності без урахування потреби щодо забезпечення та захисту прав і свобод людини й громадянина є неприпустимим, адже в підсумку може призвести до втрати такою державою її ролі як основного виразника інтересів народу. Отже, може постати питання прямої реалізації суверенітету народу. Як постає з історичних прикладів, це у свою чергу може набувати різноманітних форм та виявлятися або в демократичних перетвореннях і реформах, або в різних революційних подіях, які знаходять прояв і на державному рівні, і в законодавстві, покликаною забезпечувати утвердження відповідних змін у свідомості й правосвідомості громадян.

Таким чином, реалізація соціальної функції держави (а не проста регламентація соціально-економічних прав громадян у законодавстві) є необхідною ознакою соціальної держави. Крім того, абсолютизація соціальної функції держави без формування правової держави призводить до спотворення самої ідеї гуманізму та людиноцентризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
2. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України / І.В. Арістова // Форум права. – 2006. – № 2. – С. 18–21.
3. Ковальський В.В. Конституція як молитва справжнього українця / В.В. Ковальський // Юридичний вісник України. – 2010. – № 25–26. – С. 3.
4. Сьомкіна Т.В. Соціальна функція держави: проблеми соціалізації економічного розвитку / Т.В. Сьомкіна, О.В. Тарасович // Економіка и управление. – 2011. – № 5. – С. 63–68.
5. Бульба В.Г. Соціальна функція держави як фундаментальна категорія державно-управлінської науки / В.Г. Бульба // Публічне управління: теорія і практика. – 2011. – № 4(8). – С. 3–9.
6. Дробінка І.Г. Політологія : [навч. посібник] / І.Г. Дробінка, Т.М. Кришталь, Ю.В. Підгорецький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 289 с.
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Тихомиров Ю.А. Публічне право / Ю.А. Тихомиров. – М. : Юстицинформ, 1995. – 496 с.